

Simándi Szilvia

Debreceni Egyetem, Neveléstudományi
Doktori Program

Rousseau vagy az utazásról és a turizmus

Rousseau Emil vagy a nevelésről (1762) című munkájában képzelte regényhőse nevelésére a könyv lapjain saját maga vállalkozott, magára öltve a házitánító szerepét. A Rousseau által képviselt nézetek az ellentmondásokkal és a megkérdőjelezhető elgondolásokkal együtt is, jelentős állomást jelentettek a nevelés történetében. A tanulmány alapjául az utazással kapcsolatos nézeteinek fejezete szolgál.

A történelem folyamán már korán megjelentek a más országok, tájegységek történelmi, kulturális nevezetességeit feltárni, megismerni szándékozó utazások, de az szinte kizárólag a kiváltságos rétegek előjoga volt. (Michalkó, 2004, 117.) A felvilágosodás racionalizmusa is nagy hangsúlyt fektetett az utazásra, a 17. században pedig a postakocsi megjelenése jelentős mértékben hozzájárult az utazások lebonyolításához. Az 1700-as években rengeteg kockázattal járt az utazás, sok volt az akadály és a veszedelem. Ekkoriban Párizs és Marseille között 13 napig tartott az út. (Michalkó, 2004, 124.)

Azt, hogy mikortól beszélhetünk utazás helyett turizmusról, nehéz lenne eldönteni. Az utazás régtől jelen van az emberiség történetében, de korunk turizmusa viszonylag új jelenség. A modern értelemben vett turizmusnak a 18. század végén az ipari forradalom teremtette meg az alapját, mivel az iparosodással és az azt követő urbanizációval és polgárosodással egyre nagyobb kör számára váltak adottá az utazáshoz szükséges alapvető feltételek: a szabadidő és a szabadrendelkezésű jövedelem. (Rátz, 1999, 14.) Az 1975-ben létrejött Világ Turisztikai Szervezet (WTO) 1980-as világkonferenciáján dolgozták ki a Manilai Nyilatkozatot. A hangsúlyt a turizmus társadalmi, politikai, kulturális és környezetvédelmi szerepére, illetve az életminőségre gyakorolt hatására helyezték. A turizmusnak létezik ugyan nemzetközileg elfogadott definíciója („A turizmus magában foglalja a személyek lakó- és munkahelyén kívüli minden szabad helyváltoztatását, valamint az azokból eredő szükségletek kielégítésére létrehozott szolgáltatásokat.” WTO, 1989), de az nem fedti le pontosan a mögötte álló jelenségeket, hiszen a turizmus olyan társadalmi tevékenység, amit az ember önmagáért végez. Az útnak indulás mögött rejlő okok mindig a saját szubjektivitással függnek össze. (Schulze, 1992, 42.) A turizmus társadalomtudományi vizsgálata – egy meglehetősen széles körben elfogadott nézet szerint – három kulcsfogalom köré csoportosítható: ezek a tér (mobilitás, helyváltoztatás), az idő (szabadidő) és az idegenség (a saját életvilág horizontján túl). Ez a három fogalom együtt konstituálja a turizmus társadalmi gyakorlatát, azaz a turizmus kapcsán sokkal szélesebb és általánosabb társadalmi-kulturális folyamatokról beszélhetünk, mint csupán egy speciális társadalmi alrendszer, az idegenforgalmi ipar működésének törvényszerűségeiről. (Szijártó, 2003, 19.)

Turista vagy utazó?

Azonban van-e különbség az utazó és a turista (1) között? Kit értünk, érthetünk „utazó” alatt? Jelen tanulmány nem vállalja fel annak elemzését, hogy az emberiség

történetében kit tekintettek turistának és kit tekintettek utazónak, melynek során nyomon lehetne követni a különböző korok eltérő tartalmi felfogását, így csupán a fogalomváltozások, értelmezések egy-egy állomását villantja fel (vö. *Andorka, é.n.*) Cohen (1972) turista-tipológiájának alapja a nem intézményesített és az intézményesített turizmus. Az intézményesített turizmushoz tartoznak a „szervezett tömegturisták” és az „egyéni tömegturisták”, akik szervezett utazásokon vesznek részt, akik utazási irodák által meghirdetett utakra fizetnek be, mások „viszik” őket, és „mutatják” nekik az előre megválogatott látnivalókat, a nem intézményesített csoportba tartozók pedig a „felfedező” és a „vándorok”, akik saját erejükből szervezik meg útjaikat, törekedve az újszerűsége, ismeretlensége. (*Hajdú, 2000, 191.*)

1. táblázat. Cohen turistatipológiája, 1972

Vándor Teljesen újat keres, beleolvad a helyi kultúrába, személyes kapcsolatba kerül a helyi lakosokkal	Nem intézményesített turizmus Egyéni utazás
Felfedező Az utazás egyénileg szervezett, ki akar tért a környezeti buborékból, de bármikor visszatérhet	
Egyéni tömegturista Utazás már szervezett, nem a valós desztinációt látja	Intézményesített turizmus Utazásszervezők, utazási irodák
Szervezett tömegturista Csomagtúrán vesz részt, kevés kapcsolata van a helyi kultúrával	

Takáts József (2000, 24.) megfogalmazásában az utazás mint a turizmus ellentéte jelenik meg:

„Turizmuson általában a szervezett csoportos utazást értjük, amely egy gazdasági ágazat rendszerében bonyolódik le, vagyis a turizmus fogyasztás. Ha ellenfogalmát, az utazást említjük, olyasmire gondolunk, mint a Grand Tour: itt az utazás az egyén nevelődésének része, felkészülés az élet későbbi szakaszára és önmegismerés egyszerre. Még inkább szemlélteti ezt a különbséget Andorka Eszter (é.n.) felfogása, miszerint az „utazó” nem tervez meg okvetlenül minden részletet. Szívesen alkot, improvizál bizonyos helyzetekben. Szervezés közben vagy helyett engedi, hogy a dolgok szerveződjenek. Igyekszik megizlélni a helyi időviszonyokat, időfelfogást és aszerint szemlélni a mindennapokat. Nyitott az ismeretlenre, még ha néha kisebb kellemetlenséggel vagy kényelmetlenséggel is jár együtt annak megismerése, tehát az utazó kategóriája sokkal inkább egy szemléletet jelent.”

Az utazás fontossága és hatása

Miért utazunk? Miért utazik egyre több ember látszólag cél nélkül? Ez a kérdés a modern turizmus elméletének egyik alapkérdésévé vált. Az embereket viselkedésükben, kulturális vagy turisztikai szabadidős döntéseikben rendszerint többféle szükséglet és még több motívum vezérli, melyek leggyakrabban egyidejűleg megtalálhatók, de hogy melyek mozgósítanak cselekvésre, függ az egyéntől és a külvilágtól. Az egyén szükségletrendszerét döntően környezete: mind a társadalom, mind saját lehetőségeinek feltételrendszere határozza meg, táplálja és kondicionálja. (*Mayer, 2000, 80.*)

Rousseau az utazások fontosságára a következőképpen hívja fel a figyelmet:

„Kérdezni szokták az emberek, vajon jó-e a fiatal embereknek, ha utazgatnak? Sokat is vitatkoznak erről. Ha az emberek másként tennék fel a kérdést, vagyis ha azt kérdeznék, jó-e, ha az ember világlátott, talán kevesebbet vitatkoznának erről. A könyvekkel való visszaélés megöli a tudományt. Aki azt hiszi, hogy tudja, amit olvasott, fölmentve érzi magát a tanulástól. Ennyi könyv szomszédságában elhanyagoljuk a világ könyvét. ... Útleírások olvasásával töltöttem életemet, és sohasem találtam közöttük kettőt, amelyből ugyanazt a fogalmat kaptam volna ugyanarról a népről. Amidőn összehasonlítottam azt a keveset, amit megfigyelhettem, azzal, amit olvastam, végre is felhagytam az utazókkal és sajnáltam az

időt, melyet arra fordítottam, hogy olvasásukból tanuljak. Meggyőződésemmé vált ugyanis, ha bármit megfigyelni akarunk, nem olvasni kell, hanem látni.” (Rousseau, 1965, 504.)

„Az angol is utazik, de másképpen. Úgy látszik, e két nép szükségképpen ellentéte egymásnak. Az angol nemesség utazik, a francia nemesség nem utazik. A francia nép utazik, az angol nép nem utazik.” (Rousseau, 1965, 506.)

Elsőként I. Erzsébet (1558–1603) kezdte arra ösztönözi az udvarához közel álló fiatal nemes embereket, az angol arisztokraták gyermekeit, hogy egy mai értelemben is jelentős európai körutazáson vegyenek részt. A Grand Tour nem volt más, mint a nevelési folyamatnak utazással való befejezése, valójában tanulmányút, amely később Németországban, Itáliában és Franciaországban is egyre népszerűbbé vált. A 3 évig terjedő utazás érintette Párizst, Torinót, Firenzét, Rómát, Nápolyt, Velencét, Bécsset, a Rajnavidéket és a Németalföldet. (Michalkó, 2004, 123.) A Grand Tour alapfilozófiája abban állt, hogy aki világot látott, az jobban megtanulta megbecsülni saját országa értékeit. Az alapfilozófiához részben kapcsolódnak napjaink különböző hallgatói mobilitásai, itt azonban a körutazás-jelleg nem érvényesül. Céljuk, hogy a külföldi szakmai tanulmányok végzése közben egy másik ország kultúráját és társadalmát is megismerje az ember, a nyelvi ismeretek és készségek fejlesztésével együtt. Egy ezzel kapcsolatban készült kutatásból (Tör, 2005) az derül ki, hogy a hallgatók döntő jelentőséget tulajdonítottak annak, hogy egy másik ország kultúráját, működését ott élve, személyes tapasztalatok alapján ismerhették meg. Hasonlóan magas értéket mutatott az idegennyelv-tudás fejlesztésének lehetősége. Ehhez képest jóval alacsonyabbra értékelték a szakmai ismeretszerzés megvalósulását, ami mögött a részletes beszámolók szerint igen sokféle ok húzódott meg.

Miért utazunk? Miért utazik egyre több ember látszólag cél nélkül? Ez a kérdés a modern turizmus elméletének egyik alapkérdésévé vált. Az embereket viselkedésükben, kulturális vagy turisztikai szabadidős döntéseikben rendszerint többféle szükséglet és még több motívum vezérli, melyek leggyakrabban egyidejűleg megtalálhatók, de hogy melyek mozgósítanak cselekvésre, függ az egyéntől és a külvilágtól. Az egyén szükségletrendszerét döntően környezete: mind a társadalom, mind saját lehetőségeinek feltételrendszere határozza meg, táplálja és kondicionálja.

A kulturális körutazások résztvevőinek motivációs bázisában történtek ugyan átrendeződések, azonban az ismeretszerző körutazások a turisztikai előrejelzések szerint ismét egyre népszerűbbé válnak. (WTO) A kulturális turizmus mint a turisztikai ágazatok egyike olyan utazást jelent, melyben a turista számára a legfőbb indítékot a kulturális motiváció (érdeklődés, szándék, kívánság, vágy stb.) szolgáltatja; a turista célja új kultúrák megismerése, kulturális eseményeken való részvétel.

Rousseau rendkívül nagy jelentőséget tulajdonított az utazásoknak, szerinte:

„az utazás a maga hajlama irányába tereli az ember természetét, és hozzájárul ahhoz, hogy végérvényesen jó vagy rossz legyen. Mindenki, aki hazatér a világgjárásból, visszatértekor azzá válik, ami egész életében lesz. A rosszul nevelt és rosszul irányított fiatalok utazásaik közben elsajátítják ama népek összes bűneit, melyeket meglátogattak, de egyet sem az erények közül, melyek a bűnöket kísérik. Akik azonban szerencsésen születtek, és akiknek helyes irányban ápolták jószágos természetüket, továbbá akik a tanulás igaz szándékával teszik meg útjukat, valamennyien jobb és bölcsőbb emberként térnek vissza, mint ahogyan elindultak. Így utazik majd az én Emilem is.” (Rousseau, 1965, 509.)

Ha a nevelés a gyermek természetét jutatja érvényre, akkor a nevelő erkölcsi céljait nem szabad rákényszeríteni a természetre; ha ellenben ezeket a célokat követjük, nyilvánvalóan figyelmen kívül marad a gyermek természete. (*Oelkers*, 1998) Az oktatás célja Rousseau szerint az életre való nevelés, amit egy nevelő úgy tud teljesíteni, hogy rámutat a helyes útra.

„Megmondtam már, mi teszi az utazást mindenki számára természetlenné. Ami az ifjúság számára még inkább természetlenné teszi, nem egyéb, mint a mód, ahogyan utaztatják a fiatalokat. A nevelők nagyobb gondot fordítanak a maguk multságára, mint növendékük oktatására...” (*Rousseau*, 1965, 524.)

Azonban a Manilai Nyilatkozat is kiemeli a turizmusra, nyaralásra, illetve utazásra való felkészítésnek a fontosságát. Az utazás képez, de ahhoz, hogy valaki a látókörét ténylegesen tágítani tudja, meg kell azt is tanulnia, hogyan kell viszonyulni más kultúrákhoz.

„Mindannak, ami ésszerűen történik, kell, hogy meglegyenek a maga szabályai. Az utazásnak is, ha a nevelés egy részeként tekintjük, saját szabályaival kell rendelkeznie. Utazni, csak, hogy utazzon az ember, annyi, mint kóborolni, csavargónak lenni. Utazni azért, hogy műveljük magunkat, még ez is nagyon bizonytalan cél. A meghatározott célt nélkülöző tanulmány mit sem ér. Én kézzel fogható érdeket tűznék ki a fiatalember tanulmányai elé, és ez a jól megválasztott érdek a művelődés természetét is meghatározná. Hibás okoskodás tehát azt következtetni, hogy az utazás haszontalan, mivelhogy nem értünk az utazáshoz.” (*Rousseau*, 1965, 509.) „A tájékozódáshoz nem elég bejárni az országokat. Érteni kell az utazáshoz. A megfigyeléshez szemre van szükségünk és tudnunk kell azt a táj felé fordítanunk, melyet meg akarunk ismerni. Sok ember van, akit az utazás még kevésbé oktat, mint a könyv, mert az illetők nem ismerik a gondolkodás művészetét. Olvasás közben elméjüket legalább az író vezeti, míg utazás közben persze a maguk erejéből nem képesek semmit sem megpillantani.” (*Rousseau*, 1965, 505.)

A szocializáció megkerülhetetlen kérdés. Számos kutatás hangsúlyozza (*Giesecke*, 1965; *Buddrus*, 1984; *Schmidt*, 1990) a fiatalok utazásával kapcsolatos döntések fontosságát. Az utazás motivációi nem genetikailag kódoltak, hanem generációról generációra örökítődnak, illetve a társadalmi környezet révén determinálódnak. Azokban a családokban, amelyekben a szabadidő utazással való eltöltése természetes állapot, tehát a hétvégi kirándulások, a nyári üdülések vagy a téli síelés rutinnak számít, nagyobb valószínűséggel alakul ki a fiatalokban is az utazási igény. (*Michalkó*, 2004, 44–45.)

A turizmus szervesen kapcsolódik a szabadidőhöz, így vizsgálható a neveléstudomány szemszögéből. (*Opaschowski*, 1996) Már az ifjúsági turizmus és nemzetközi diákcsere 1978-as évkönyvében is kívánalmakat fogalmaztak meg, miszerint az iskolának a diákjait a jövőben jobban fel kell készíteni az idegenforgalomra, ezért a turizmusnak mint új tantárgynak a bevezetését javasolták. Valószínűleg a turizmus mint tantárgy bevezetése a jövőben is illúzió marad, az utazásokkal kapcsolatos nevelés a tanórán kívüli osztálykirándulás alkalmával jelenik meg. Az ifjúság minden korcsoportjában elengedhetetlen a szabadidő-tevékenységek lehető legváltozatosabb formáinak ismertetése, amelyek a mindennapi élet részeivé válva értéket adnak a szabadidőnek, így megalapozzák a szabadidő igényes felhasználásának felnőttkori szokásait is. Az iskolában, iskoláskorban megalapozott készségek, a családi minták (és mindezek hiánya, hiányossága) éppúgy hatnak rá, mint az egyén aktuális állapota: hasonló készségek és családi kapcsolatok mellett is másként alakulhat az időfelhasználás egészének szerkezete és benne a szabadidő.

Rousseau szerint az ember természetéből fakadóan jó, de a társadalom elrontja. Emilt vidéki környezetbe helyezi, ahol szerinte az emberek természetesebben viselkednek, mint a városban, ahol testileg és szellemileg csak rossz tulajdonságokat lehet tanulni.

„A fiatal emberek, akik keveset tartózkodnak a nagy városokban, mert ott szörnyű romlottság uralkodik, kevésbé vannak kitéve annak, hogy rájuk ragad. Tudjuk azt is, hogy milyen erkölcsöket idéz elő szükségképpen a népek egymásra halmozódása és a vagyoni egyenlőtlenség. Mihelyt egy kétszáz ezer lelket számláló városról beszélnek nekem, előre tudom, milyen élet folyik benne.” (*Rousseau*, 1965, 527.)

Régóta ismert, hogy a városok lakossága minden szempontból heterogénebb, ezért az emberi kapcsolatok személytelenebbek, így gyengébb az egyén viselkedésének társadalmi kontrollja. A nagyvárosi élet által biztosított anonimitás és a gyors helyváltoztatás lehetőséget biztosít a bűnözés növekedéséhez.

Az ókortól kezdve a legtöbb utazás – legyen akár kereskedelmi, politikai vagy vallási jellegű – elsősorban a városokba vagy azokon keresztül vezetett, ezért a „városi turizmust” az utazás ősfarmájának is nevezhetjük. (*Michalkó, 2004, 161.*)

„Párizs és London az én szememben egy és ugyanazon város.” (*Rousseau, 1965, 524.*) Az 1700-as évek végén mindössze két igazi nagyvárosról beszélhettünk, az egymillió lélekszámú Londonról és a félmillió Párizsról. (*Michalkó, 2004*) Azonban a városok eltérő természetük, vagyis méretük, arculatuk, földrajzi adottságaik, szerepük, kulturális örökségük szempontjából különbözőek és sokszínűek, ezért két célváros soha sem lesz egyforma.

„A fővárosok valamennyien hasonlítanak egymáshoz, minden nép összetalálkozik bennük, a szokások összessége keveredik itten. A nemzetek tanulmányozása végett nem ide kell menni. A távol fekvő vidékeken, ahol kevesebb a mozgás és a közlekedés, ahol kevésbé utaznak idegenek, melyek lakói ritkábban költözködnek [...], ott kell tanulmányozni egy nemzet szellemét és szokásait.” (*Rousseau, 1965, 524.*)

Hannerz (1999) a világvárosokról gondolkodva a turistákat mint a mai világvárosok lakosságának egyik kategóriáját értelmezi. Az egyik kategóriába tartoznak a turisták. Ők olyan gyorsan cserélődnek, hogy emiatt a városok hivatalos népeség-nyilvántartásában nem is szerepelnek, de mindig nagy számban vannak jelen, és tartózkodásuk során figyelemre méltó intenzitással foglalkoznak a várossal. (*Hannerz, 1999, 95.*)

A modern – a szó mai értelmében vett – városi turizmus fejlődéséről azonban csak az ipari társadalmak kialakulása után beszélhetünk. Ahhoz, hogy megérthessük, a turisták miért is látogatják előszeretettel a városokat, meg kell értenünk a jelenség mögött álló tényezőket. A városok:

- „– magas népsűrűségű helyek, így nagy a hajlandóság arra, hogy a barátok, rokonok felkeresése motiválja a látogatást és indukálja a fogyasztást,
- csomópontjai, illetve végállomásai a turistaszállításnak, kapu-szerepet töltenek be az érkező és távozó utasok számára, tehát az idegenforgalmi szezonon kívül is magas szinten állandósulhat a városba érkező vendégek száma,
- ipari, kereskedelmi, pénzügyi koncentrációk, illetve a minőségi szolgáltatások színterei is egyben,
- a kultúra széles skáláját kínálják a vendégek számára, ezért vonzást gyakorolnak az ilyen irányú érdeklődést tanúsító turistákra.” (*Michalkó, 2004, 162.*)

A városi és kulturális turizmusban továbbra is a nagyobb, ún. kulturális fővárosok dominálnak, ugyanakkor a kisebb és még felfedezetlen európai desztinációk (célterületek) iránt fokozottabb érdeklődés tapasztalható. A városi és kulturális turizmus továbbra is az örökségeken és a művészeteken alapul, emellett azonban a kreatív iparágak egyre fontosabb szerepet játszanak.

„Nézzétek futtában a fővárost, de a vidéket vizsgáljátok meg tüzetesen.” Gyakorlati tanácsokkal ellátja az utazókat: „Tanulmányozzátok a népet városain kívül, mert csak így fogjátok megismerni. A franciák nem Párizsban találhatók meg, hanem Touraine-ben. Ilyen nagy távlatokban jellemzi önmagát egy nép, és mutatja meg magát olyannak, amilyen a maga tiszta valóságában.” (*Rousseau, 1965, 526.*)

A modern városi turizmus egyik tipikus példája az autóbuzsós városvezetés, ahol a turisták megpróbálják kihasználni az alkalmat a piros lámpánál néhány fénykép készítésére. Ez a fajta városnézés ál-autentikus találkozást nyújt a várossal, viszont megkönnyíti a helyismerettel nem rendelkező turisták dolgát, hogy kényelmesen megismerkedjenek a legfontosabb látnivalókkal.

A sztereotípiák számottevő mértékben hatnak az interaktív kommunikáció és a befogadás sikerességére. Ez abból fakad, hogy az embereket vélt vagy valós tulajdonságaik alapján csoportokra osztjuk, amelyekhez empirikusan megalapozott igazságokat és értékítéleteket rendelünk hozzá. Az egy-egy társadalmi csoportról nagyfokú közmegegyezésen alapuló, szükségszerűen torz kép különös formáit képviselik az úgynevezett nemzetkarakterek.

„Elég-e, ha egy jól nevelt ember csak honfitársait ismeri, vagy pedig szükséges e, hogy ismerje az embereket általában? Lakóik [t.i. Párizs és London lakói] előítéleteiben van valamelyes különbség, de azért az egyiknek annyi az előítélete, mint amennyi a másiknak [...] A párizsi azt hiszi, hogy ismeri az embereket, holott csak a franciákat ismeri. Az ő városa mindig tele van idegennel, és úgy tekint minden idegenre, mint valami rendkívüli jelenségre [...] Közelről kell látnia az embernek e nagy város polgárait, köztük kell élnie, hogy elhiggye: ennyi szellemességgel, milyen ostoba lehet valaki. [...] Míg a francia az illető ország művészeihez futkos, az angol lerajzoltat valami antik dolgot, a német elviszi az albumát az összes tudóshoz, addig a spanyol csendben tanulmányozza a kormányzatot, a szokásokat, a közrendet, és ő az egyedüli a négy közül, aki midőn hazájába visszatér, hasznos dolgokat visz haza mindabból, amit látott.” (Rousseau, 1965, 524.)

A sztereotípiákat és az előítéleteket nem szabad összekeverni: mindkettő az irracionális megismerésre és tudásra vezethető vissza, amíg azonban a sztereotípiák fokozatosan lebomlanak, az előítéletek sokkal tartósabbak.

Menekülés és/vagy élmények világa?

Az utazások valódi okát, egy adott úticél kiválasztásának tényleges motivációját azért nehéz feltérképezni, mert akár egy utazás során is többféle szükséglet jellemezheti az utazót. „Például egy karib-szigeteki hajóutazás nemcsak a regenerálódást, a kikapcsolódást, a változatosság keresését vagy éppen az álmok valóra válását szolgálja, hanem egyben valamely csoporthoz tartozás reprezentálója is, tehát presztízsértéket is képvisel. Az utazók a desztinációk és turisztikai termékek közötti választásnál az adott utazás presztízsértékét és az út által kínált élményt is figyelembe veszik.” Az utazások presztízsértéke külsőleg adott, társadalmilag meghatározott. Az egyes ember számára a döntések szempontjából egyrészt az elsődleges vonatkoztatási csoport által elfogadott, másrészt a tömegkommunikáció által sugallt presztízs-skála bír jelentőséggel. (Mayer, 2000, 80.)

Népszerűvé vált az az elképzelés, miszerint a turizmus az ipari társadalom terhei elől való menekülést szolgálja, Enzensberger (idézi: *Szifjártó*, 2000, 8.) klasszikus megfogalmazása vált a menekülés-metaphora egyik leggyakrabban idézett hivatkozási pontjává: „Minél inkább bezáródott a polgári társadalom, annál kétségbeesettebben kísérelt meg a polgár turistaként kitörni. A turizmusról alkotott képünket a menekülés metaforája uralja, mint turisták a vakáció rövid ideje alatt kimenekülünk a hétköznapi szürkeségéből, sivárságából, mint helybeli öslakosok elmenekülünk a turisták [...] tömeges ostroma elől...”

A történelmi és a társadalmi tények viszont nem egyeznek meg ezzel a menekülés-elmélettel, hiszen leginkább azon társadalmi rétegek utaztak-utaznak, akiknek legkevésbé volt szükségük a menekülésre. Természetesen az idegenforgalmi célú utazás a valóságból való menekülést is szolgálhatja és az utazás a leghatásosabb eszközök egyike, amely lehetővé teszi az összehangolt társadalmi szerkezetből való átmeneti kiszabadulást, de nem vakon menekülve, hanem új tapasztalatokat gyűjtve. (Hennig, 1999)

Nagyon sok motívum jelenik meg az utazáshoz kapcsolódó menekülés kapcsán (menekülés a valóságból, egy képzeletbeli boldogság átélése), amelyek szerint mintha az utazás a hiányok pótlására lenne hivatott. E felfogás szerint ha a világ rendben lenne, nem is lenne okunk a menekülésre, és így nem lenne szükségünk utazásra. De menekülés-e az utazás? Mitől menekülünk? Menekülés a szürke téli hónapokból a nyár-

ba? Vagy menekülés a nagyvárosból vidékre? Vagy menekülés a mindennapokból, a hétköznapi stresszből, munkából fakadó kellemetlenségekből?

Manapság, mikor emberek politikai okokból vagy egyéb kényszerből menekülnek, erősnek tűnhet az a szó, hogy menekülés. A menekülés ugyanis egyirányú: el valahonnan. A turizmus ezzel szemben magában foglalja a visszatérést is. Aki nincs tudatában annak, hogy mitől menekül, azt sem tudja értékelni, hová menekül. Az utazás ilyen esetben csak „el”, valódi „oda” motiváció nélkül. A turista csak egy időre szakad ki megszokott környezetéből. A turizmus nem csupán és nem elsősorban menekülést jelent, hanem esélyt a táj, a környezet elsajátításához, a kulturális érintkezéshez, sőt maga is válhat menedékké, álommá, nyújthat – később a mindennapokban, az emlékezés formájában – védelmet és vigaszt. (Szijártó, 2000, 8.)

Az élménygazdaságtan fogalma a 20. század legvégén kialakult jelenséget takar, azonban a turizmus fejlődéstörténete során korábban is tapasztalható volt az élménykeresés előtérbe kerülése. Tulajdonképpen már az ókori, vallási motivációjú utazások is az élményt nyújtó tevékenységek közé sorolhatóak, hasonlóan a középkori felfedező útjai-

„Minél inkább bezáródott a polgári társadalom, annál kétségbeesettebben kísérelt meg a polgár turistaként kitörni. A turizmusról alkotott képünket a menekülés metaforája uralja, mint turisták a vakáció rövid ideje alatt kimenekülünk a hétköznapi szürkeségéből, sivárságából, mint helybeli őslakosok elmenekülünk a turisták [...] tömeges ostroma elől...”

hoz, igazán azonban az olasz reneszánsz indította el ezt a folyamatot, amelynek közép-pontjában az élmény keresése és az élmény biztosítása áll. (Michalkó és Rátz, 2005, 126.) A turizmus lényege a személyek élményszerzéssel párosuló környezetváltozása, amelynek során szolgáltatások igénybevételére kerül sor. (Michalkó, 2004, 21.) Napjaink turizmusának egyik kulcsfontosságú tényezője az élmény, ami a mindennapi, megszokott észlelésekhez képest magában hordozza az újszerűségből fakadó izgalmakat. Csillag (2000, 76.) megfogalmazásában a turizmus a modern polgár „hétköznapi egzotikum”. A turistaút vonzerejét egyértelműen a mindennapi élet monotonitásából való kilépés adja (vagy legalábbis ennek látszata). A „tömeges kilépés” egyfajta mintakövetésre épül, létrehozva ezáltal egy jelentős homogenitást. S

így az egzotikum helyszínei, melyek éppenséggel egyediségüknek köszönhetik megkülönböztetett státuszukat, vagy reprodukciók tárgyává válnak, vagy olyannyira fel-, illetve megtöltődnek, hogy már aligha illenek az érintetlen egzotikum kategóriájába.

A látogatók élménye alapján négy nagyobb csoportot különböztetünk meg: a kulturális és történelmi vonzerőket, a természeti attrakciókat, a kikapcsolódást, szórakozást és a borzongató élményeket. A látogatók által szerezhető élményeket a biztonság és a kockázatvállalás szempontjából a kognitív attrakciótípológia elemzi. A biztonságot kereső látogatók olyan attrakciókat részesítenek előnyben, amelyek számukra könnyedén megszervezhető és feldolgozható élményeket jelentenek, míg a kockázatot kereső látogatók számára a felfedezés öröme, az izgalmak jelentik az élményt. (Puczko és Rátz, 2000)

Schulze (1992) szerint a posztindusztriális társadalmakban a szociokulturális környezet változásai (elsősorban gazdasági tényezők: a jövedelmek és a szabadidő mennyiségének hirtelen megnövekedése) következtében a mindennapi élet irányításában egyre nagyobb szerep jut az esztétikai szempontoknak, az élményeknek „A turizmus során – mint más élménykereső tevékenységek esetében – elsősorban önmagunkra, saját szubjektivitásunkra szeretnénk hatást gyakorolni a külvilág, a környezet tudatos manipulációja ré-

2. táblázat. A látogatók élményei a biztonságkeresés és kockázatvállalás szempontjából

	Biztonság	Kockázat
A látogatók tevékenységei	passzivitás	aktivitás
Az attrakció jellege	Kitalált Megelevenített Utazási irodát igénybe vevő szervezett utazások	Autentikus Napi normális tevékenységek Nem szervezett utazások
Turista élménye	Biztonságos Tömegtermelés élménye Könnyű megközelíthetőség	Új, izgalmas, felfedező Egyén élménye, nehéz megközelíthetőség

vén”. Megfogalmazása szerint az élmény kérdése azért is játszik fontos szerepet, mert "a szép életnek a terve az élményszerzés terve" (Schulze, 1992, 38). A társadalmi csoportok létrejötte ezekben a társadalmakban az élményorientáció közös mintájára vezethető vissza; azaz már nem annyira a jövedelem nagysága vagy a termelési folyamatban elfoglalt hely dönt arról, hogy az individuum melyik társadalmi csoportba tartozónak érzi magát, hanem az ugyanolyan típusú élmények iránti érdeklődés. Az élmény jelentős mértékben függ a szocializációtól, a pillanatnyi egzisztenciális körülményektől, az intelligenciától és a műveltségtől is.

Konklúzió

„Miatán csaknem két évet szántunk arra, hogy Európa néhány nagy és igen sok kis államát bejárjuk, s miután megtanultuk a két vagy három legfontosabb nyelvet, s miután láttuk azt, ami igazán érdekessé teszi akár természetrajz, akár a kormányzat, akár a művészetek, akár az emberek tekintetében.” (Rousseau, 1965, 529.) A Manilai Nyilatkozat is kiemeli, hogy „a turizmusban az anyagiaknál fontosabbak a nem anyagi szempontok. Ezek lényegében a következők: az ember önmegvalósítása, kiteljesedése; állandóan bővülő művelődési lehetőség [...]; az ember felszabadítása, személyiségének és méltóságának tiszteletben tartásával; a különböző kultúrák elismerése és a népek szellemi örökségének tiszteletben tartása”.

Jegyzet

(1) A turista és a turizmus szó gyökere a tour, amely 1760-ban jelenik meg először írott formában, és kiindulópontja történő körutazást jelent. (Lengyel, 1992)

Irodalom

Andorka Eszter (é. n.): „Utazó” vagy turista? PTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola, http://www.szinhaz.hu/edan/PhD/studenttexts/andorka_eszter.htm
 Buddrus, Volker (1984): Theorie des Jugendtourismus. In *Jugendtourismus*, Starnberg.
 Cohen, Eric (1972): Toward a Sociology of International Tourism. *Social Research*, 39.
 Csillag Gábor (2003): „Képek és képtelenségek” – a valóságábrázolás határai. In *Helye(in)k, tárgya(in)k, képeink A turizmus társadalomtudományos magyarázata*. Néprajzi Múzeum, Budapest.
 Giesecke, Hermann (1965): Tourismus als neues Problem der Erziehungswissenschaft. In Hahn, H.: *Jugendtourismus*. München.
 Hajdú Gabriella (2000): Az utazás mint modern mítosz. In Fejős Zoltán – Szijártó Zsolt (szerk.)

(2000): *Turizmus és kommunikáció*. Tabula Könyvek, Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikációs Tanszék, Budapest – Pécs.
 Hannerz, Ulf (1999): A világvárosok szerepe a kultúrában. *Replika*, 38.
 Hennig, Christoph (1999): *Reiselust*. Suhrkamp
 Lengyel Márton (1992): *A turizmus általános elmélete*. Képzőművészeti Kiadó és Nyomda, Budapest.
 Manilai Nyilatkozat (1980). In: Lengyel Márton (1992): *A turizmus általános elmélete*. Képzőművészeti Kiadó és Nyomda, Budapest.
 Mayer Péter (2000): Ally McBeal Hévízen. Élmény és identitás a turizmusban. In *Turizmus és kommunikáció* Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikációs Tanszék, Budapest – Pécs.
 Michalkó Gábor (2004): *A turizmuselmélet alapjai*. Turizmus Akadémia, Székesfehérvár.

Míchalkó Gábor – Rátz Tamara (2005): A kulturális turizmus élmény-gazdaságtani szempontjai. In: Enyedi György – Keresztély Krisztina (szerk): *A magyar városok kulturális gazdasága*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest.

Niedermüller Péter (2000): Városi turizmus. Történelem, művészet, egzotikum. In: *Turizmus és kommunikáció*. Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikációs Tanszék, Budapest – Pécs.

Oelkers, Jürgen (1998): *Nevelésetika*. Vince Kiadó, Budapest.

Opaschowski, Horst (1996): *Tourismus: systematische Einführung-Analysen und prognosen* Opladen. Westdeutscher Verlag.

Puczko László – Rátz Tamara (2000): *Az attrakciótól az élményig. A látogatómenedzsment módszere*. Geomédia Szakkönyvek, Budapest.

Rátz Tamara (1999): *A turizmus társadalmi-kulturális hatásai*. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Budapest. Ph.D Disszertáció.

Rousseau, Jean-Jacques (1965): *Emil vagy a nevelésről*. Ford. Györfy János. 2. kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.

Schulze, Gerhard (1992): *Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart*. Campus, Frankfurt – New York.

Schmidt, Harald (1990): *Der deutsche Jugend-Tourist*. Verlag für universitäre Kommunikation, Berlin.

Szijártó Zsolt (2000): A turizmus mint menedék. Képek és elképzelések a Káli medencében. In: *Turizmus és kommunikáció*. Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikációs Tanszék, Budapest – Pécs.

Szijártó Zsolt (2003): Szimbólumtermelés – élményfogyasztás: A tér szerepe a turizmusban. In: *Helye(in)k, tárgya(in)k, képeink A turizmus társadalomtudományos magyarázata*. Néprajzi Múzeum, Budapest.

Takáts József (2000): Genus migrans. A turizmus kulturális azonosítása egy 1897-es szövegben. In: *Turizmus és kommunikáció*. Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikációs Tanszék, Budapest – Pécs.

Tót Éva (2005): Magyar hallgatók külföldön. *Educatio*, 2.

Linkek

www.etc-corporate.org (European Travel Commission)

www.world-tourism.org (WTO)

A Gondolat Kiadó könyveiből